
V I T A

KERÉKGYÁRTÓ T. ISTVÁN

„...ami meghódításra vár, azt látványosan nem lehet megközelíteni”

A költészet és a politika évszázados összetartozását valóban nem nehéz bizonyítani. Még ha koronként más és más formában is, a költészettől sohasem volt teljesen idegen a politika világába tartozó jelenségek önálló lírai témaként történő feldolgozása. Csakhogy a politika – világi és külsődleges jelenség lévén – éppoly' változékony, mint a valóság állapotai általában. Kezdetben főként a polisz típusú közösségre vonatkozó államszervezetet és -rendet jelentette, s csak a későbbiekben vált jelentése önmagában is többoldalúvá. S azt sem nehéz kimutatni, hogy a politikai költészet akkor teljeseedett ki leginkább, amikor a politika az állampolgári létből elkülönült életet élt, s az állampolgároknak a legkevesebb lehetőségük volt a közügyek irányításában való részvételre. Mert ahol az egyén – Hegel szóhasználatával élve – közvetlenül összefonódott az állami élet általánosságával, ott a szubjektív sajátosság és ennek privát partikularitása még nem szerezte meg jogait. Csak a politika önállóodásával vált lehetővé, hogy az egyén szuverén módon éljen a mindenkori politika elfogadásának, bírálatának vagy elvetésének jogával.

Másrészt ezen a szabadságon belül is felébredt a szubjektum önmagában való, magasabb rendű szabadságának szükséglete, amely azután igényt tartott arra, hogy ne csak a politikát megtestesítő államban, ne csak az adott erkölcs és törvényesség keretei között, hanem saját bensőjében is szabad legyen, amennyiben a jót és az igazat önmagából, szubjektív tudása révén akarja a maga számára megteremteni és elismertetni. Nemcsak, s nem is elsősorban azért, mert az egyének – így maguk a költők is – távol akarták magukat tartani a társadalmi szerkezet érdek- és értéktagságára épülő, azt szervező és tudatosító erőcsoportok *batalmai* harcától, hanem sokkal inkább azért, mert – ha mégoly hihetetlennek tűnik is – a politikai cselekvés valódi alternatívái hiányoztak. S innen nézve kiderül, hogy a politikai költészet a maga sajátosságaiban és következményeiben szorosan összekapcsolódik a konkrét politikai cselekvések hiányával. *Sőt úgy látszik, mintba éppen a tettek hiánya teremtette volna meg a szavak tettét.* Ám ez a paradoxon – Alföldy Jenő állításaival ellentétben – egyrészt szűkebb, másrészt szélesebb területre vonatkozik. Mert ha igaz is az, hogy a politika demokratikus és nyilvános fórumai többnyire valóban tehermentesítik a lírikusokat, sohasem abban az értelemben, hogy működés-módjaiknak elfogadása vagy elvetése többé ne lenne szubjektív választás kérdése.

Előzmény: 1. Alföldy Jenő KÖLTÉSZET ÉS POLITIKA NAPJAINKBAN című vitaíndítója (1984/5. szám); 2. Gyertyán Ervin A VIHARMADÁR – KALITKÁBAN; Héra Zoltán A TISZTA POLITIKUM (1984/6. szám); 3. Sik Csaba NAPLÓJEGYZETEK – ALFÖLDY JENŐ CIKKÉHEZ; Petrőczy Éva ERTE, ÉRTED, ÉRTÜNK!; Tandori Dezső VERS ÉS KÖZ (1983/1. szám).

Ellenkezőleg, a szavazó, a nyilvánosság előtt véleményt mondó magatartás mindig választáson alapul, még ha nem is jelenik meg versekben. És nem is kell, hogy költeményekben fejeződjék ki. A citoyen magatartás ugyanis a legköznapiabb politikai, közéleti tevékenységek során épülhet ki. S éppen így mutatkozik meg a legélesebben a citoyen és az individuális költői magatartás elválása. Míg a költői attitűd alapja – legáltalánosabb értelemben – az individualitás önállósulása, elkülönülése, s ismérve az egyéniség, amely személyességében fogja össze az embernek a világhoz fűződő viszonyát, addig a citoyen magatartás és tevékenység – érdekformáló, érdekképviseleti és érdekvényesítő sajátosságai révén – a társadalom minden területén s annak legkülönbözőbb válfajaiban érzékelhető. Meglehető, a vitaindító cikk szerzője számára elfogadhatatlan, ám filozófiai-szociológiai szempontból mégis szükséges egyértelműen kijelenteni: *a citoyen magatartás valójában csak a citoyen közösségek magatartásmódjaként jelenhet meg.* Az alkotó szempontjából viszont elképzelhetetlen az individualitás, s az imént említett elkülönülés hosszú időn át történő felfüggesztése. Mert ha *József Attila, Kassák Lajos, Illyés Gyula* vagy éppen *Petri György* tudatosan politizáló versekben a citoyen szemléletmódot képviselték is, ezzel egyszersmind a többség számára elérhetetlen politizálás lehetőségét nyilvánították ki.

S bármily erősen és szükségszerűen fonódtak össze bennük az individuális és a citoyen tulajdonságok, bármily erőteljesnek érezzük is költeményeikben a „közéleti töltést”, mégiscsak a belülről vezéreltség volt számukra a legdöntőbb. Eppen ezért sokat árul el e tekintetben az, hogy a vállalt költői szerepek mennyire presztízsszempontúak? A tekintélyvesztés ugyanis – és ezt akár a politikai költészet egészére vonatkoztathatjuk – nem azért következett be, mert a „felszabadulás utáni évtizedekben jelentőssé nőtt költők (és nemcsak költők, hanem epikusok és közírók is) megfelelő utánpótlás nélkül haltak meg, vagy hallgattak el”, még csak nem is azért, mert a közéletiség devalválódott, hanem sokkal inkább azért, mert időközben az olvasói közönség „nagykorúsodott”. Miután a politizálás – a kívánatos ideáltól némileg eltérő módon – mindennapi életünk részévé vált, jóval több ismeretet és élményt szerezhetünk a társadalmi nyilvánosság intézményes és intézmény nélküli fórumairól, mint azoknak a költőknek a műveiből, akik a közéletiség szerepét magukra vállalták vagy vállalják. Ha nem is explicit módon, Alföldy Jenő írásában ezt mindvégig tagadja. Következtetési mintha azt a fikciót erősítenék, hogy a költők számára *ab ovo* adottak a politikának olyan tartományai, melyeket a lehető leghívebben kell „kifejezniük”; hogy tehát a „nézőpont” és a belőle nyert kifejezőeszközök a maguk sajátos lehetőségeikkel egy az egyben a szocialista citoyen formálódására hatnak.

Am annak, hogy ez a hatás tényleg érvényre jusson, az volna a feltétele, hogy azok a társadalmi folyamatok, melyekben a politizálás alternatívái rejlenek, újra *anonimná* váljanak, és csak az alkotói magatartásnak és megnyilatkozásnak a citoyen közösségek magatartásától való különbözősége módosíthatja, artikulálja őket. Csakhogy ezt nincs jogunkban feltételezni, mert napjainkban a közéleti demokrácia valóságos formái másfajta érvekkel szolgálnak. Még akkor is, ha tudjuk: a jelenlegi gyakorlat korántsem mentes ellentmondásoktól. Ennek ellenére olyan előfeltételként kell elfogadnunk, amely ugyan önmagában nem cáfolja a politikai költészet szükségességét, de nem is teszi nélkülözhetetlenné. Hiszen egyáltalán nem magától értetődő, miért van szükség

politikai költészetre, ha a politizálásnak evilági, gyakorlati formái és módszerei mindenki számára elérhető. A „tudatosan politizáló költészet” követelése a döntő ponton azzal a következménnyel jár, hogy a költőkre *újra kívülről vezérelt szerepeket kényszerítenénk*. Így a feltételezett hatás előírt volta által immár nem belülről vezérelt magatartás kilép lehetőségei köréből és kudarcot vall. Mert a mégoly tiszta politikum megjelenítése sem rendelkezhet önmagában azokkal az „iránymeghatározó” tényezőkkel, melyek elvezetnének a valódi politikai gyakorlathoz.

Bárhogyan nézzük is, politikai költészet nem születhet megrendelésre. Politizáló versek ugyan íródhatnak, s magukban véve is értékesek lehetnek a cselekvési alternatívák felismerésében-felismertetésében, de a politizálás paradigmáiként mégsem foghatjuk fel őket. Ha belső felismerésekhez, iniciatívákhoz nem kapcsolódnak, nemcsak elméletileg és esztétikailag érvényes művek nem születhetnek soha, hanem éppen az, amit a politikai költészet akar – aminek paradox lényegére már utaltam –, annak lehetetlensége igazolódik. Csak a valódi politikai cselekvések révén küzdhető le a „tiszta politikum” megjelenítésének elvont pozitivitása, s csak a belülről vezéreltség minden, a valóságot beszűkítő „pártos nézőponttal” való szembenállása által lehet igazából alkotóként is politikusnak lenni. S ha a felszólító imperatívuszokat tartalmazó versek lehetnek is tettekre sarkallóak, értékük – egy valóságként megformált eszmei teljesség hordozójaként és alapjaként – a politizálás mindennapi gyakorlatában teljesebben ki. A merő tiszta politikum megjelenítésével erre nincs lehetőség, hiszen a politikai költészet értéke és funkciója csak abban állhat, ha nem pótszerként lép fel. Még ha tartalmat is adhat az elvont politikai viszonylatok magában véve üres törvényszerűségének, hatása az egyéni tetteken múlik.

Más oldalról viszont a politizáló verseknek napjainkban is megvan a szerepe a hamis szemléletmódok leleplezésében. Jelentőségük a politika önhelyesbítésének, önkorrekciójának megindulásával értékelhető igazán; azzal a megszorítással, hogy a valóban tudatosan politizáló költők – a szűk értelmű „pártos nézőpont” bárminemű figyelembevétel nélkül – csak az emberi élet humánumával összefüggő jelenségek kifejezésére törekedhetnek. A politika irányítóinak ezt is tudomásul kell venniük; mindenfajta apriorisztikus szükségyszerűség elfogadtatása vagy kizárólagossá tétele nélkül. Ami persze távolról sem jelentheti azt, hogy a politizáló költemények csupán a politika kritikájaként nyerhetik el sajátos funkciójukat. Mert azok a jelenségek, melyek az élet egyéb szféráiból sugároznak bele a műbe, s amelyek egyéb szférák mediátorain át sugároznak a befogadóra, végső soron, ha közvetetten is, kötve vannak a mindenkori társadalmi gyakorlathoz.

Ahogy lehet olyan költői magatartás is, amely értékválasztás alapján azonosul a politika által képviselt ügygel, ugyanúgy megőrizheti létjogosultságát az a lírikusi attitűd, amely bizonyos distanciával közelít a politika világához. Mindezt azért is kell hangsúlyoznunk, mert a „szocialista társadalom irodalmát nem pusztán az jellemzi, hogy a szocialista mozgalom vagy a szocializmust építő államiság irodalma, illetve, hogy teoretikusan kikövetkeztetett formái, módszertani, tematikai kötelmeket és igényeket példázó irodalom. Nem a szocialista voltukat látványosan igazoló publicisztikus, illusztratív művekkel, műfajokkal, műrétegekkel határozza meg önmagát és öntudatát, hanem mindenekelőtt irodalomvoltának, esztétikai lebetőségeinek a teljességével”. (Szili József). Ha ezt figyelmen kívül hagyjuk, a költészet és a politika viszonyát sem érthetjük meg.

Az irodalom/költészet művészete

Bár hazai folyóiratstruktúránk ennek nem látványos bizonyítéka, mégis, ma már mindenki számára egyértelmű: irodalmunk *pluralistává* vált. No, ez így meglehetősen csúnyán hangzik, fogalmazzunk tehát másképp, magyarosabban: ma stílusok, irányzatok egymásmelletiségéről beszélhetünk. Jelenkori prózáinkban például egyszerre van jelen *Balázs József* és *Esterházy Péter*, vagy érezhetően másképp fogalmazza meg mondandóját *Czakó Gábor*, mint a Csepregen élő *Molnár Miklós*, aki felfogásában inkább a párizsi Magyar Műhely vonzáskörébe tartozik. A költészetben – a prózához képest néhány évi lemaradással – ez a folyamat napjainkban vált egyértelművé: különösen a JAK-füzetekben megjelent VER/S/ZIÓK tette világossá azt, hogy bekövetkezett a stíluspolarizáció, a költészet jövőjét másképpen és másképpen elképzelő költők lépnek fel egyre határozottabban, nemritkán csoportba szerveződve, önmaguk és irányzatosságuk tudatosításának igényével.

A sokféleség – természetesen – a politika, a „társadalmi elkötelezettség” meglétét is jelenti, egyes alkotóknál. A – hadd fogalmazzak ilyen egyszerűen – *politizáló* költészet napjainkban is – változatlanul – meglehetősen erős, sőt, annak bizonyos területe egyre erősödik. Én magam – nyilván a Figyelmes Olvasóhoz hasonlóan – ismerek jó néhány folyóiratot, rendszeres vagy alkalmi kiadványt, melyekben *pro* és *kontra elkötelezetten* jelenik meg a „társadalmi mondanivaló”, és ismerek költöket (*Garai Gábor*, *Csoóri Sándor*, *Petri György*), akiknek lírájában a közéletiség gyakori vendég, és ez csupán megállapítás, nem értékelés; hogy kinek ki a szimpatikusabb, illetve a „költőbb költő” azt most hadd bizzam az Időre, vagy ismét a Tisztelt Olvasó megítélésére.

Mielőtt még – napjaink vitaszelleméhez igazodva – teljesen beletemetkeznék önnön monomániámba, egy vékonyka szálon kapcsolódnék *Alföldy Jenő* írásához. Hiszen az író és a társadalomban élő ember szükségszerű „politizálásának”, „pártot vállalásának” tudatossága és mértéke valóban nem lehet közömbös. Ahol minden és mindenki fehér, ott nem tűnik fel, hogy valami vagy valaki *fehér*, ahol mindenki fekete, ott senki sem *néger*, az állítással tehát, miszerint mindenki „zoon politikon”, nem igazán tudok mit kezdeni, bár valószínű igazságát belátom, annak ellenére, hogy hamisságára is lehetne érveket mondani. Vagyis: állításunkkal még nem mondtunk semmit. Az ember két lábon járó lény: ez még nem jelenti azt, hogy mindenki *fut*, vagyis társadalmi jelenlétünk, „íróságunk” szempontjából valóban *jellemző lebet* önmagunk és művészetünk politizáltsága, illetve nem politizáltsága, a politika jelenléte a művekben, és a művek jelenléte a politikában, jellemző lehet, de *nem kell*, hogy jellemző legyen. Az ember két lábon jár, ez a mondat anyyi, mint hogy „az ember társadalmi lény”, és a következtetés, hogy „tehát fut”, illetve „tehát politizál” igaz és hamis egyszerre, pontosabban *semmitmondó*, mint minden *közbély*. Az „aki nincs velünk, az ellenünk van” légkörében igaz lehetett az Alföldy-esszé elé tett lukácsi mottó, miszerint írás egyenlő pártot vállalás, hiszen egy ilyen légkörben nyilvánvaló ellenzékiségnek tűnhetett az „ige” nem

elég lelkes propagálása is, de tudatosítani kéne már magunkban, hogy nem csupán ez az irodalom feladata. Egy egészséges társadalmi, politikai, irodalmi légkörben egy mű, egy író zseniális lehet anélkül, hogy minimálisan is érdeklődne a politika iránt. Persze, minden mű önnön korszakának és társadalmának egy-egy szeletét mutatja meg sajátos megvilágításban, ám ezzel még nem mondtam többet annál, hogy az ember két lábon jár, így kénytelen vagyok kimondani, hogy míg Csoórit politizáló költőnek tartom, addig *Weörest* nem, hogy egyértelműen létezik olyan költészet, amely *nem* politizál. (Ebben a pillanatban úgy érzem felesleges dolgokat írok le, mindez számomra annyira egyértelmű, és mindenki számára az, úgy gondolom. Jó lenne, ha így lenne.) Felreértés ne essék: ha egy költő nem politizál, ez nem azt jelenti, hogy bármivel is szembenáll, egyszerűen azt, hogy *nem érdeklődik, nem ebben él, nem foglalkoztatja, észbe se jut stb., stb., stb.* Tandori Dezső, a mai magyar irodalom egyik legnagyobb alakja, de aki azt állítja, hogy költészetében politizál, az hazudik. Valahol persze minden mindennel összefügg, én azonban *az irodalmat is* – talán kissé szokatlan ezt hallani – *művészetnek tartom* és egy *szonettben* ugyanolyan értékeket vélek felfedezni, mint egy *szonátában*, különbséget tudok tehát tenni politikai és apolitikai irodalom között. Verlaine *Őszi chanson* című alkotása más csoportba tartozik ilyen szempontból, mint Ady *A magyar ugaron* című verse. Szonett és szonata: ezek elsősorban *művészeti* kategóriák, mind az irodalomban, mind a zenében. *A l'art pour l'art* irodalma, és a közismerten kevésbé politikai nyugat-európai költészet a régmúltban és a közelmúltban is maradóan értékeket tudott produkálni, elsősorban emberi, művészi értelemben. Az író tehát nem szükségszerűen politizál akkor, ha ír. És akkor sem, ha netán nem ír. Mindkettőnek még egyéb okai és eredményei is elképzelhetők.

Közeledjünk önnön monomániánkhoz! Kiadói és folyóirat-struktúránk mintegy 34–35 éve változatlan: elöregedett, idejétmúlt. Ennek is köszönhetően az irodalom elvesztette frissességét, korszerűtlen lett, közönségének száma csökkent. Más művészeti ágakkal ellentétben a költészet nem követte az idők változásait: míg a képzőművészetben és a modern zenében (komoly?, könnyű?) sorra jelent meg a *koncept*, a *pop*, a *mail*, a *minimal* stb., addig az irodalom ezekről nem vett tudomást, pontosabban csupán néhány alkotó elszigetelt tudomásulvételéről beszélhetünk, köztük Tandori legújabb „Szép Ernő-költeményeit” én a nemrégiben felbukkant *posztmodern* kategóriába utalnám. A legújabb, legfrissebb törekvések gyors megmutatkozása, nyilvánossághoz jutása nem következik be, így irodalmunkban látszólag minden változatlan. De ennek az is a következménye, hogy az idősebb generációk tájékozatlanok, nem ismerik a fiatalabbak „másságát”, törekvéseit. Az újabb törekvések pedig nem tudnak a régi folyóiratok hasábjain artikulálódni, talajukat vesztik. *Költészet és politika?* Meggyőződésem, hogy a vitafelvetés inkább a struktúra jellegéből adódóan jogos, *nem napjaink igénye* ez. Pontosabb persze, ha így fogalmazok: nem kifejezetten az én igényem, amire jellemző, hogy a szerkesztőség jelzése nélkül, miszerint a vita létezik, és szívesen fogadnának tőlem, mint a legfiatalabbak egyik képviselőjétől hozzászólást, megvallom, nem valószínű, hogy tollat „ragadok”.

Gondolom, álláspontom már a fentiekből is körvonalazódni látszik. Nem álítom, hogy ez az álláspont feltétlenül másoké is, de a lehetőség erre kétségtelenül megvan. A mai fiatal költészet alapvetően két kihívással kell szembenéznem: az egyik az ironikus önmagunk-helykeresés társadalmizáltsága és politi-

zálsága, a másik az „ügynevezett avantgarde”. Sietek leszögezni: mindkét kategória hibás, ráadásul számtalan egyéb erővonal is létezik mai líránkban. Az átfedésekről nem is beszélek. Mégis ezt a kettőt tartom én a legjellemzőbbnek, mert egyre jobban úgy tűnik számomra, hogy a valóban korszerű, modern törekvések közül – minden látszat ellenére – ez a kettő *nem* egy irányba visz, képviselői más-más korosztály, más-más időszak gyermekei, és – ugyanakkor – mindkettő járható út, hat egyik a másikra, színvonalas, szembenézésre kész, mindkettő reális alternatíva, amennyiben egyik irányzat sem tart igényt „egyeduralomra”, úgy az igazi sokszínűség első két tartópillére lehet. Az első irányzat, a groteszk, a pátosz nélküli énlíra, az ironia a „költő” szerepét vizsgálja felül, úgy, hogy egyszersmind az egyén szerepét is nagyítólcencse alá teszi. A bizonytalanság költészete ez, a vállránditása, az „engem ez az egész hidegen hagy” elutasító gesztusáé. Fanyar nevetés ez, mégis átpolitizált, alapvetően társadalomközpontú. Társadalomközpontúnak nevezte ezt a költészetet, mert a „minek vagyok én itt?”, „mi a francot akarok?” kérdéseit fogalmazza meg, és válaszaiban meglepően tudatosan az őt *érintő* környezetre irányítja a figyelmet. Az utóbbi évek legfontosabb vonulata ez, elsősorban a *Félkorsó biány* nemzedékéé, *Parti Nagy Lajos* egyik jellemző költője a mai harmincasok közül, az idősebbektől *Petri György* előzményként mindenképp idekapcsolható.

Az „ügynevezett avantgarde” alatt érthetjük elsősorban a párizsi Magyar Műhely körét, az idősebbektől Tandori Dezsőt, *Erdély Miklós*t, a fiatalabbak közül a VER/S/ZIÓK utolsó fejezetének szerzőit, *Zalán Tibort* és másokat, az olyan avantgarde szellemiségű alkotókat, mint *Székely Ákost* Szombathelyről, vagy *Szombatby Bálintot* Jugoszláviából. A vonulat meghatározása roppant nehéz, éppen annak sokféleségéből fakadóan. Akusztikus (*Ladik Katalin*) és vizuális (*Nagy Pál*) költészet, automatikus-filozofikus szöveg (*Erdély Miklós*) és posztmodern „új érzelmesség” (Tandori Dezső), mindezek megtalálhatók ebben a napjainkban megerősödő irányzatban, melyet (rosszul!) gyűjtőfogalomként avantgardnak szoktak nevezni. Legyen inkább „*ügynevezett avantgarde*” ez az egész, és vizsgáljuk meg, hogy a politika jelenléte szempontjából milyen általános jellemzői vannak ezen törekvéseknek. Meglepő eredményre jutunk: a „klasszikus” avantgarde irányzatokkal ellentétben, melyektől nem volt idegen a politika felvállalása, a mai törekvések egyértelműen politikamentesek, kevésbé kifeléfordulók, a költészet *szövetét* és az egyént vizsgálják. Akár „új érzelmek”, akár ironikusak ezek a szövegek, mindenképpen hangsúlyosan a nyelvvel és az ahhoz kapcsolható új médiumokkal (vizuális és akusztikus elemek) foglalkoznak, mondandójuk szinte mindig elsősorban művészi és emberi, soha nem politikai. Erősödőben van a „nyelv mint művészeti közeg” felfogás, és ez a társadalmi szerepvállalás tagadását eredményezi. A vizuális költészet kissé kézműves jellegétől idegen a vátesz szerepe és a pátosz is.

A politika kilép az irodalomból. Ebből a fajta irodalomból legalábbis eltűnően van. A szépirok fellélegeznek: mesterségük, amely az utóbbi időben meglehetősen elhagyatottan tengett-lengett a *társadalomtudományok és a művészetek között*, ismét bebocsátást nyert. Elsődlegesen *művészet* az irodalom, és így az annak legérzékenyebb gyermeke is, a líra, mely új kifejezési formákkal látszik gazdagodni. *A költészet a művészeté*, és nem a politika szolgálóleánya.

Érdekeltségek konfliktusa

A magyar sajtóéletben oly sajnálatosan gyakori személyes indítékon alapozott vitamódszerre figyelmezve, pontosabban azt elkerülendő, idézem ide bevezetőül az alábbi passzust (A magyar nyelv értelmező szótára, VII. 513. o.): „*vita fn vitát, vitája I. Két v. több személynek szóban v. írásban érvek és ellenérvek felsorakoztatásával folytatott küzdelme vmely kérdés eldöntésére. vmely álláspont kialakítására, lerögzítésére.*” Különösen fontosnak vélem ezt a hivatkozást akkor, amikor *Alföldy Jenő* egy korántsem kellemetes kérdéskörre hívja fel a figyelmet, ráadásul megfontolásai is meglehetősen sajátosak ahhoz, hogy a kapcsolódások fontoltan-fontolatlanul hamis irányokba indázzanak, éretlen-ízetlen „gyümölcsöz” juttassák az olvasót. Mindez persze végső soron a szerkesztőség, s szerzőként kinek-kinek hitbéli dolga; mondogatom hát következőképpen csak csupán magamnak.

Mert értő fül számára könnyed olvasmány ugyan *Alföldy Jenő* „dolgozata”, ám benne rejlik a rutiner szakírónak minden (számos) olyan gesztusa, ami egy vitaindítóknak szánt írásban nemes értelemben vett „csapdaként” fogható fel. Abból a feltevésből indulok tehát ki (jöllehet, a szerzőt személyesen nem, írásait azonban annál tüzetesebben ismerem), hogy *Alföldy* egy (akárha csak önmagával egyeztetett) feladványt szerkesztett – látszólag önellenére is.

Nos, már előljáróban bevallom, hogy engem a vitaindítóban felvetett kérdések másféle összefüggésben, sorrendben és hangsúlyok szerint nyugtalanítanak: egyetértéseim és replikáim ilyen módon nem igazodnak paralell formában *Alföldy* gondolatmenetéhez.

Mindenekelőtt: az alapvető és cimbén is megfogalmazott gondot, hogy tudniillik költészet és politika között közvetlen kapcsolódás létezik – akár összhang, akár disszonancia formájában –, lehetetlen eltagadnunk, hogy napjainkban a disszonancia, vagy a közvetlenség hiánya dominál, nehéz megcáfolnunk. Hasonlóan nehéz azonban elfogadnunk azt a sugalmazást is, miszerint e kettő meghatározottsági viszonyában bármikor is feltételezhető lehetne a felcserélhetőség elve és gyakorlata, kívánná az egyik, s engedné a másik a determináció jogkörét átvenni-átadni. (Bár az előbbiről, közvetett-közvetlen tények ismeretében nem vagyok meggyőzve.) A feladatátvállalás kérdését pedig – történelmi vonatkozásban és napjainkra értelmezve egyaránt – differenciáltabban szükséges megközelítenünk.

A köztudatba valóban az a képlet ivódott, hogy Magyarországon egy olyan, századokon át konzerválódott társadalmi közegben, amelyben a politikát kisajátító szűk réteg – uralmi pozíciója folytán – arra kényszerítette a tömegeket és azok elit gondolkodóit, hogy kiszorítottságban éljék meg a társadalmi és nemzetsors konfliktusait, az irodalom vállalta fel a politikai tudatformálást, sőt nemegyszer a társadalomtudományos és filozófiai elméletalkotás hatáskörébe tartozó feladatokat is. Hogy az irodalomnak ezt a szerepét kevésbé illuzorikusan értékeljük, ahhoz iro-

dalom (költészet) és politika mindenkori adott viszonyát szükséges áttekintenünk. Szabó Ervin például 1904-ben ezt mondja: „Valójában úgy áll a dolog, hogy a magyar szépirodalom jellege egészen a negyvenes évekig még nemzeti sem volt, nemhogy forradalmi lett volna (még ha forradalmin csupán a reformert értjük is). (...) De, ha akár a nemzeti-ség eszméje, mint a magyar nyelvet beszélő nép egyenlősége és függetlensége, akár a nyugat politikai áramlatai kifejezésre jutottak volna is ezen kor költészetében, mi hatásuk lehetett volna? Hisz' a magyar íróknak alig voltak olvasóik.” A társadalmi közhatásra tekintő, kemény, némely részleteiben cáfolatot igénylő, de lényegét illetően valós megállapítás ez. Társítsuk mellé Hatvany Lajos 1911-ben lejegyzett sorait: „Az irodalom-politika a XIX. század szülötte, s az arisztokrata művészetnek a demokratával, a tömeggel szembekerüléséből származott... Pedig a közönséggel bánni kell tudni, nem ugyan a művészi munkán esett engedményekkel, hanem épp ellenkezőleg, a tiszta, engedmény nélküli munka produkciója céljából... Az olyan művész, aki csak művészi kötelességének tett eleget, s a művészetpolitikai kötelességét elmulasztotta emberi gyöngeségek miatt, súlyosan vétkezik a saját tehetsége ellen, melynek megtermékenyítő hatását töröli ki a művészet történetéből.” A politikai hatás mint társadalmi hatás kerül hát itt szóba. Belső inspirációból fakadó befolyásoló szándékként, s nem a politikai intézményrendszer általi befolyásoltsággént. De akár a legtudatosabb politikai befolyásolás alaptétele is töröképesnek minősíthető, akárha Lenin 1905-ben a párt szervezete és a pártos irodalom tárgyában írt munkájának idevonatkozó kitétele szerint is: „Nem vitás, az irodalmi munka türi a legkevésbé, hogy gépiesen uniformizálják, nivellálják, hogy a többség uralkodjon a kisebbségen. Nem vitás, hogy itt feltétlenül nagyobb teret kell engedni az egyéni kezdeményezésnek, az egyéni hajlamoknak, teret kell engedni a gondolatnak és fantáziának, a formának és a tartalomnak.” Ami gondolat sor persze így folytatódik: „Ez mind vitathatatlan, de mindez csak azt bizonyítja, hogy a proletariátus pártmunkájának irodalmi részét nem lehet sablonosan azonosítani a proletariátus pártmunkájának más részeivel.”. Azaz (értelmezésem szerint: KVM) „külügy” és „belügy” dialektikus, s nem mechanikus-drasztkikus viszonyaként értelmeződik politika és irodalom kapcsolata. Amit persze a legkevésbé sem konzekvensen valósított meg az elmúlt évtizedek gyakorlata.

*

Politika és költészet ilyen módon tehát soha „egymást szem elől nem veszíti”, sőt mondhatni különös figyelemmel vannak egymást iránt. Miért akkor mégis, hogy egy tudományos alaposságú áttekintő vizsgálat összegző tanulmánya is csak azt a tényt erősítheti meg, hogy az utóbbi időben csökkent az irodalom közvetlen átpolitizáltsága, direkt közéletisége, hogy a művészet sajátos visszatükrözési módjának megfelelő eszközként keres, minek jóvoltából felszabadul a művészet, s a közvetlen világismeretet nyújtó műfajok veszik át a korábban a költészet által vállalt emelt vállalkozásokat? Ezen belül is milyen eredőkre vezessük vissza, hogy háttérbe szorult az ún. közéleti költészet?

Nyilván nem térhetünk ki a visszautalás elől, mely szerint a felszabadulást követő (nem röpké) időszak egészségtelen politikai gyakorlata olyan, szinte már abszurd, követelményeket támasztott az irodalommal szemben,

amely – ritka tisztos kivételektől eltekintve –, csak lehangoló eredményeket szülhetett. Az ötvenes évek kincstári költészete ugyan homályba merült, e köd azonban nem fedi el azt a közfelfogásra gyakorolt hatást, aminek okán máig is fanyalgó gyanakvás kíséri az úgynevezett közéleti költészetet, illetve annak mégoly rangos művelőit. Ami viszont azért nem indokolható egyértelműen, mert a hatvanas években viszont politika és irodalom harmonizálásának következtében olyan költőnemzedék, (s nem csupán költőké) lépett színre, amely alkotói és magánéleti-közéleti minőségében, opuszai által egyaránt a politikával való meggyőződéses azonosulásra utalt, élményadó erővel kutatta, s tárta fel a „jelenidőt” jellemző alapvető érdekeket és értékeket. Szinte a szónak szoros értelmében véve keltvén czáltal egybehangzó (előadók különféle szintjeire is utalván: demonstratív) lelkesültséget.

Ma e nemzedék reprezentánsai többek közt így vélekednek: „... az olyan vers, amely közvetlenül az értelemhez vagy az érzelemhez szól, manapság nemcsak hogy nem divat, hanem egyenesen a primitívség, a fantáziátlanság, a költőiellenség gyanújába kerül.” „... arra a közéletiségre, amit mi – rendszeresen vagy olykor-olykor – művelünk, nincs igazán szükség. Legjeljebb annyira – vagy még annyira sincs szükség rá, mint a belterjes, egymás lelkéből szemelgető lírára, amely egyébként érhetően foglalta el az uralkodó helyet költészetünkben.”. Hogyan is öröltek hát az idő malmai, ha nem vitatjuk el *Mezei András* és *Garai Gábor* itt idézett (és többek mások itt nem citált) megállapításainak igazságát?

Azt hiszem, ismételten hivatkoznom kell a már korábban többször említett közhatás jelenlétére, illetve hiányára, figyelembevételére vagy figyelmen kívül hagyására; ennek kapcsán pedig a már egyszer rangos oknál fogva elfogadható érvényűnek tekintett tanulmányra.

E tanulmányból elsősorban az érdemleges itt és most, hogy tudniillik megállapítja: a mai magyar társadalom politikai kultúrája és tudatossága korántsem megnyugtató, s ez nem a politikai ismeretek, hanem a politika presztízisének félreértelmezésében mutatható ki. Úgy tudniillik, hogy a mindennapi ember megítélése szerint minél távolabb esik valamely szervezet, funkció, személy a napi gyakorlattól, annál inkább tulajdonít annak politikai jelentőséget, s ruház fel politikai jelleggel olyan foglalkozást is, amelynek valójában ahhoz vajmi kevés köze van.

Ha ezt igaznak, (s tapasztalásom szerint igaznak) fogadom el, akkor egyúttal azt is megállapítom, hogy az egyszeri olvasó számára az előbb említettek szerint a költő egyben politikai szerepkörrel is bír; mivel pedig maga Alföldy Jenő sem állít mást, mint hogy egy tevékeny közéletiségre ténylegesen mozgósító demokratizálódási folyamat részesei vagyunk, mely a költészetre is inspiratív erővel hat – a közéleti költészet „hanyatlásának” okaként nem nevezhetjük meg sem a politikát, sem a befogadót (sőt, túlhangsúlyozva így is mondhatnám: várakozó) közeget.

Az első – a politikát –, az irodalomhoz való viszonyát, természetét és törekvéseit elfogadottan adottnak tekintve, szükségtelennek tartom elemzés tárgyává tenni. Szükséges azonban tekintetbe venni a befogadó közeget, az adott társadalmi viszonyok között adott művel szembetalálkozó olvasó „várakozásait”. Ami ugyanis az előzőekben a mindennapi ember po-

litikához való viszonyaként felemlítődött, korántsem önmagáért történt, sokkal inkább tisztázandó szerző és olvasó felelősségét.

Egyik oldalon ugyanis feltételeződik az állampolgárnak az a törekvése, hogy tevékeny részese legyen a társadalmi folyamatok (ilyen-olyan nagyságrendben történő) alakításának, s jelen tudatállapotának megfelelően politikai tájékoztató-orientáló jelleget tulajdonít a költőnek, a költészetnek, az irodalomnak. Korábbi tapasztalataira hivatkozva, vagy tájékozatlanul jóhiszeműen. Ide azonban be kell iktatnunk *Roman Ingarden*-nek egy figyelmet érdemlő fejtegetését, miszerint az olvasó „*az irodalmi műalkotást gyakran csak külső ösztönzőként használja, mely érzelmeket és egyéb általa értékesnek tartott pszichikai állapotokat vált ki belőle, s a műalkotást épp csak annyira engedi érvényesülni, hogy megtehesse neki ezt a szolgálatot. (...) Valójában azonban nem saját értékei miatt értékeli, mert azokat ilyen beállítottság mellett be sem tudja fogadni, sőt a szubjektív érzések sokasága el is fedi őket. Csupán értékesnek ítéli a műalkotást, mert az eszköz arra, hogy kiváltsa a számára kellemes élményeket.*”

Látszólag ellentmond ez annak, amit korábban a költészet közhasznúsága, közéletisége, politikussága okán szóba hoztunk. Valójában azonban élesen utal a költészet nagyon is közvetlen felelősségére. Kétségtől igazat kell adnunk Alföldy Jenőnek abban, hogy a szocializmus irodalma – részben az irodalom kiemelkedő személyiségeinek viszonylagos tartózkodása, részben az „árnyékukban” felnőtt nemzedékek ilyen sajátos nevelődésének okán – „nem futotta ki” adottságait, képességeit. Igaz ugyanakkor az is, hogy a személyiség legbensőbb rendjét-rendezetlenségét óhatatlanul „kiadásra kényszerítő” líra helyett, a külső vagy belső rendezetlenség állapotának közvetlenül szerzőre visszautaló kodifikáló líra helyett költőink java része a veszélytelenebb utat választotta – elmozdulva (alkotói tevékenységét értve itt) a személytelenebb műfajok, az igen gyakran önmagába kaccolódó „lelki szemelgetés” irányába tolódott el egyedi esetekben a nézetek és fórumok szélsőségei felé.

Bármily átgondolt és elmélyülten megalapozott tehát Alföldy Jenő okfejtése a „kisembert”, „költőt”, s a társadalom egyéb tagjait illető „zoon politikon”-lényegét illetően, a közéleti költészet most és itt jelenvaló változával összefüggő gondjaink feloldani kész szándék igénye szerint változatlanul nem látunk más lehetőséget, minthogy egyfelől a mai magyar költészetnek arra a sajátosságára hivatkozni, ami belső szándék szerint „szemelgetőnek”, külső hatást tekintve (a Lukács által tételezett) „tendenciózusnak”-nak nevezhető – jobb híján. Végkifejlete pedig ennek az, hogy mivel az átlagolvasó tájékozottságának kivételezett forrása a tömegkommunikáció, s a költészet politikailag számottevő szerepét történeti alapokon is számottevőnek tekintő „mai elit” is hasonlóan eligazodásra induló szándékkal veszi figyelembe az irodalmat (költői munkákat), jobbára vagy a Garai által „szemelgetőnek”, vagy a Lukács György által „tendenciózusnak” nevezett valóság-visszavetítéssel találja szemben magát.

Rendkívül elgondolkodtató tehát az előzőek ismeretében, miért tekintti, (s nem csupán) Garai Gábor ezt a helyzetet olyan természetszerűnek (kicszerű hangszúllyal megerősítve), amit jellemzően így vél helytálló-nak: „érthetően”.